

Ризикнути і діяти спільно

АНАСТАСІЯ РЯБЧУК

26 СІЧНЯ 2022

Радянський режим залишив після себе чимало прикрих наслідків, серед яких часто називають руйнування спільнот, атомізацію суспільства й недовіру як до співгромадян, так і до державних інституцій. А тому надання голосу громаді, увага до цінностей, які об'єднують, і розбудова самоврядних спільнот здаються переконливими алгоритмами для «подолання радянського спадку».

Eiko Ojala

Іноді, звісно, представники «демократичного громадянського суспільства» вчиняють ромські погроми, нападають на вулиці на людей з іншим кольором шкіри, вдаються до актів вандалізму в мистецьких просторах і на дискусійних майданчиках, де обговорюють незручні для них теми. Та ці інциденти — нехай і непоодинокі — можна списати на «руку Кремля», що намагається дестабілізувати ситуацію в країні й деморалізувати населення. Як жартома зазначає дослідник фашистських режимів Ділан Райлі, «ми називаємо щось громадянським суспільством, коли воно нам подобається, а як ні — шукаємо якусь іншу назву».

Утім, якщо трохи замислитися, то очевидно стає проблемність уже самого прагнення ідеальної гомогенної спільноти, яка, на думку Емілія Дюркгайма, історично передувала більш гетерогенним сучасним суспільствам. Звісно, у невеличких осередках, де всі свої, знають одне одного й можуть довіряти, нам легше та комфортніше. Як добре іноді помріяти про повернення до затишних локальних спільнот! І як страшно буває у великих гетерогенних суспільствах, де раптом з'являються незрозумілі суспільні рухи, штучний інтелект, РНК-вакцини з ембріонів... У цих відчуттях немає нічого дивного, тим більше, якщо говорити про історію Церкви. Протиставленню зовнішнього світу і християнських спільнот, побудованих на інших цінностях, уже дві тисячі років.

Церква, що в радянські часи перебувала в ситуації «обложеної фортеці», досі схильна відтворювати цю модель взаємодії зі світом (принаймні в більш консервативних середовищах). Та парадокс полягає в тому, що, попри позірний антикомунізм, у такому підході проглядають залишки радянського бачення суспільства. Це суспільство, максимально гомогенне й конформне, лояльне до лідерів і нетерпиме до дисидентів. Наполягання на уроках християнської етики у школах, спротив принципам гендерної рівності, марші за сім'ю, критика низових суспільних рухів, ідеї яких не в усьому збігаються з церковними, — усе це докладається до зведення стіни між Церквою і світом. Та сприйняття спільноти як цитаделі проблемне не тільки із соціологічного, а й із теологічного погляду. Французький філософ Жан-Люк Нансі пише, що спільноти можуть ставати руйнівними для своїх членів, якщо, замість стояти перед обличчям Бога, починають вважати богом себе й замикатися на собі. Бо ж людина, яку по-справжньому кличе Бог, опиняється поруч із іншими смертними, такими самими, як вона, навіть якщо вони не належать до її племені чи народу.

Навчаючись у Центрі суспільних змін Університету Йоганнесбурга, я була залучена до дослідження протестного руху в неформальних поселеннях Совето — передмістя, за часів апартеїду відведеного для проживання темношкірих людей. Тутешні мешканці, які будували на «нічийній землі» хижки з підручних матеріалів, часто не мали доступу до жодної соціальної інфраструктури, тож однією з їхніх головних вимог до місцевої влади було, щоби влада визнала за ними «право на місто» й забезпечила доступ до електроенергії, води, централізованого

вивозу сміття, початкової шкільної освіти і медичних пунктів первинної ланки. «Комітет кризи електропостачання в Совето» був серед громадських організацій, яку досліджував наш центр, тож невеличкими групами студентів і старших дослідників ми приходили на його збори, вели польові нотатки і брали інтерв'ю в активістів.

Перша така зустріч, на яку я потрапила, відбувалась у приміщенні католицької церкви. Священник поблагословив учасників і учасниць, побажавши, щоб «Святий Дух надихав і супроводжував їх у боротьбі з капіталізмом, який руйнує наші душі й нашу планету». Після гімну «Дякуємо тобі, Ісусе!» слово взяв активіст «Демократичного лівого фронту», який привітав товаришів популярним в активістських колах вигуком «Влада народу». Далі на зібраних у храмі чекало кілька коротких революційних пісень і виступ про загрозу монополії державної енергетичної корпорації «Еском», яка діє за логікою максимізації прибутків, а не права бідних на доступ до електроенергії. Доповідач-експерт із відновлюваної енергетики, який виступив наступним, розповів про шкоду цієї корпорації для довкілля — бо лєвова частка електроенергії генерується на вугільних ТЕЦ. Активістка міжнародної НГО, що допомагає покращувати житлові умови мешканцям неформальних поселень, розповіла про малі гранти на встановлення сонячних батарей на дахах будинків і заохотила активістів подаватися на ці гранти, щоб бути більш незалежними від корпорації «Еском» і щоб сприяти екологічним принципам відновлюваної енергетики.

Останньою слово взяла шаманка у традиційному вбранні, прикрашеному намистом і пір'ям: «Дякую вам, отче, що надали нам простір для зустрічі й супроводили нас у молитві. Дякую вам, товариші, що розповіли про загрози капіталізму. Дякую за нагадування про жахливі наслідки кліматичних змін і про необхідність інвестувати у відновлювану енергетику. Хочу сказати вам, що зміни клімату — це справді серйозна проблема. Ми прогнівили духів наших предків, і вони вже не можуть, як раніше, надати нам передбачення, якою буде погода, яким буде врожай. Не можуть застерегти від стихійних лих. Вони відмовляються нам будь-що говорити, бо ми спалювали матінку-землю... Тому я теж підтримую встановлення сонячних панелей на наших домівках!»

Хоч як намагалася, я не могла уявити собі подібної зустрічі в якомусь із київських храмів. Щоб у церковному просторі зібралися лівачи, бабці-ворожки, екологічні експерти-критики капіталістичних монополій і представники західних ліберальних НГО. Щоб там лунало і «Боже великий, єдиний», і «Повстаньте, гнані і голодні», розповідали про корупцію в ДТЕК й екологічні гранти, а католицький священник благословляв учасників і молився за супровід і натхнення Святого Духа. Ба більше, навряд чи багато хто з українців сприйняв би таку зустріч як щось позитивне й бажане — навпаки, вона, імовірно, стала би підставою написати скаргу єпископу про неподобства, що відбуваються в церковних стінах.

Звісно, недовіра до людей, не схожих на «нас», притаманна не лише церковному середовищу. Так само й ліві активісти скося подивляться на священника на своїх зборах, а експерт у краватці — на ворожку в традиційному вбранні. Політичні та релігійні утопії на наших східноєвропейських теренах стосуються максимально гомогенних спільнот: таких, як ми, нормальних, передбачуваних. Подібність до нас є підставою формування довіри. У ворожому світі ми маємо захистити свою обложеною фортецю, свої справжні цінності, свою віру, свою ідентичність. Якщо навколо вороги, то довіряти можна лише тим, хто є одним із нас. Якщо доводиться підпільно звершувати Євхаристію в чийсь квартирі із завішеними вікнами й за замкненими дверима, то слід остерігатись дивних незнайомців, які можуть виявитись шпигунами і зрадниками.

Недовіру до людей, що не належать до нашого найближчого оточення, можна зрозуміти. Як і скепсис до незрозумілих тем і досвідів, від яких легше відмахнутися — мовляв, «це нас не стосується». І, можливо, це справді пов'язано з радянським минулим, коли довіряти «усім підряд» було небезпечно, коли треба було триматися своїх. Але історія із Совето показує, що все-таки можна мислити спільноту по-іншому — попри досвід авторитарного апартейдного режиму, коли активістам підкладали вибухівку в поштові бандеролі, викрадали й катували, і попри сучасний досвід різючих нерівностей і насильства. Чинити спротив режиму вдається не у форматі обложеної фортеці, а у форматі широких коаліцій, об'єднаного фронту, де і комуністи, і ліберали, і мусульмани, і католики, і протестанти, і атеїсти, і світлошкірі, і темношкірі вирішують ризикнути й діяти спільно. Де важливіше дивитися не одне на одного, а на спільну проблему та спільну мету.

Цей виклик переосмислення спільноти, що впливає з потреби водночас бути разом і чинити спротив тоталітарним спокусам у нашому власному середовищі, особливо актуальний для християн, у центрі життя яких — Євхаристія, спільна трапеза, спільний спомин смерті і воскресіння Ісуса Христа, спільне очікування Його пришествя у славі. На месі наші погляди звернені не одне на одного, а на вітвар. Утім, перш ніж приступити до причастя, нас запрошують повернутись обличчям до сусіда й передати йому чи їй знак миру — хоч би хто це був, лівий активіст чи шаманка.

Текст створено за підтримки проєкту Оксфордського університету «Нові горизонти науки й релігії у Східній Європі», профінансованого фондом Джона Темплтона (The John Templeton Foundation). Думки, висловлені в тексті, належать авторові й не обов'язково збігаються з поглядами фонду.

The creation of this text was supported by the University of Oxford project 'New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe' funded by the John Templeton Foundation. The opinions expressed in the publication are those of the author(s) and do not necessarily reflect the view of the John Templeton Foundation.

АНАСТАСІЯ РЯБЧУК

26 СІЧНЯ 2022

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in
/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php on line **284**